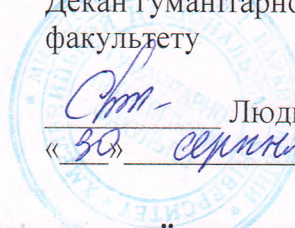

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан гуманітарно-педагогічного факультету

Станіслава
 «30» *серпня* 2024 р.
 Людмила СТАНІСЛАВОВА

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Історія української мови»

Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка; 03 Гуманітарні науки;

Спеціальність – 014 Середня освіта; 035. Філологія.

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Освітньо-професійна програма – Середня освіта. Українська мова і література; Філологія. Українська мова і література

Обсяг дисципліни – 4 кредити ЄКТС.

Шифр дисципліни – ОІП.07; ОЗП.10

Мова навчання – українська

Статус дисципліни: обов'язкова (професійної підготовки); обов'язкова (загальної підготовки)

Факультет – гуманітарно-педагогічний

Кафедра – української філології

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальне навантаження		Кількість годин						Вид семестрового контролю		
			Європейські кредити	Години	Аудиторні заняття				Індивідуальна робота студента	Самостійна робота студента, в т.ч. ІРС	Курсова робота	Залік	Іспит
					Всього	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття					
ДФН	1	2	4	120	51	17	–	34	–	69	–	–	+

Робоча програма складена на основі освітньо-професійної програми та стандарту вищої освіти зі спеціальності: Середня освіта. Українська мова і література; Середня освіта. Українська мова і література. Філологія. Українська мова і література

Програму склав *Василь Денисюк* к. філол. н., доц. Василь ДЕНИСЮК.

Схвалена на засіданні кафедри української філології (протокол № 11 від 28 червня 2024 р.).

В. о. завкафедри української філології *Анатолій Янчишин* Анатолій ЯНЧИШИН

Робоча програма розглянута та схвалена вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету (протокол № 1 від 30 серпня 2024 р.).

Голова вченої ради факультету *Людмила Станіславова* Людмила СТАНІСЛАВОВА

2. Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Історія української мови» присвячена вивченню змін у фонетичній системі та граматичній будові української мови на різних етапах її формування.

Пререквізити – сучасна українська мова, вступ до мовознавства, практичний курс української мови.

Кореквізити – сучасна українська мова, стилістика української мови, українська діалектологія, теорія і практика філологічних досліджень.

Відповідно до **Стандарту вищої освіти** із зазначеної спеціальності та освітньої програми дисципліна має забезпечити:

компетентності: здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків; здатність адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової та міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах; здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови і літератури в практиці навчання української мови і літератури в закладах середньої освіти (рівень базової середньої освіти); здатність інтерпретувати й зіставляти мовні та літературні явища, використовувати різні методи й методики аналізу тексту.

програмі результати навчання: Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, має *читати* тексти староукраїнською мовою, *перекладати* сучасною українською літературною мовою; *аналізувати* фонетичні явища, відображені в українських писемних пам'ятках; *давати історичний коментар* фонетичних, морфологічних, синтаксичних процесів, відображених на сучасному етапі розвитку української мови; *виконувати морфологічний аналіз* різних частин мови; *здійснювати синтаксичний аналіз* простих і складних речень, засвідчених у текстах української мови різних періодів.

Мета дисципліни. Ознайомити студентів з основними процесами розвитку української мови на різних системних рівнях.

Предмет дисципліни. Комплексна характеристика української мови як системи в діяхронії.

Завдання дисципліни. Надати студентам знання і практичні навички з мовно-історичного аналізу української мови на різних етапах її розвитку.

Результати навчання. Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен *знати:* періодизацію розвитку української мови; основні відомості зі становлення історичної граматики української мови як науки і навчальної дисципліни; фонетичну систему української мови на різних етапах її розвитку; формування морфологічних засобів української мови; лексико-граматичні класи слів і їх граматичні категорії в історії української мови; історію формування граматичних значень і граматичних категорій мовних одиниць різних класів сучасної української мови; історію синтаксичної системи української мови; *читати* тексти староукраїнською мовою, *перекладати* сучасною українською літературною мовою; *аналізувати* фонетичні явища, відображені в українських писемних пам'ятках; *давати історичний коментар* фонетичних, морфологічних, синтаксичних процесів, відображених на сучасному етапі розвитку української мови; *виконувати морфологічний аналіз* різних частин мови; *виконувати синтаксичний аналіз* простих і складних речень, засвідчених у різножанрових пам'ятках української мови.

3. Структура залікових кредитів дисципліни

Назва теми	Кількість годин, відведених на		
	Денна форма		
	лекц	пр	СРС
Розділ I. Історична фонетика української мови			
<i>Тема 1.</i> Вступ. Історія української мови як навчальна дисципліна і наука.	2	4	5
<i>Тема 2.</i> Найдавніші фонетичні зміни та їх відображення в українській мові.	2	4	8
<i>Тема 3.</i> Фонетичні зміни давньоукраїнської та української мови.	2	4	8
Розділ II. Історична граматики української мови			
<i>Тема 4.</i> Історія іменника в українській мові.	2	4	10
<i>Тема 5.</i> Історія іменних частин мови (займенник, прикметник, числівник).	4	6	10
<i>Тема 6.</i> Історія дієслівних форм в українській мові.	2	4	10
<i>Тема 7.</i> Історія прислівника та службових слів в українській мові.	2	4	8
<i>Тема 8.</i> Історичний синтаксис української мови.	2	4	10
<i>Разом за 3 семестр:</i>			
	17	34	69

4. Програма навчальної дисципліни

4.1. Зміст лекційного курсу

Номер теми	Перелік тем лекцій, їх анотації	ДФН
		К-сть годин
1.	<p>Розділ I. Фонетика.</p> <p><i>Вступ. Історія української мови як навчальна дисципліна і наука.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> Історія української мови як навчальна дисципліна і наука. Зв'язки історичної граматики української мови з іншими науками. Джерела вивчення історії української мови. Наукове вивчення історії української мови. Найважливіші пам'ятки письма XI–XVIII ст., у яких відображено риси живої української мови. Мовна спорідненість слов'янських народів. Місце української мови серед інших слов'янських мов. Проблема походження української мови та її вирішення в різні історичні періоди. Періодизація історії української мови. [2; 4; 5] 	2
2.	<p><i>Найдавніші фонетичні зміни та їх відображення в українській мові.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> Поняття про праслов'янську мову. Системи вокалізму та консонантизму праслов'янської і давньоукраїнської мов. Склад і складоподіл у праслов'янській і давньоукраїнській мовах. I, II, III палаталізації задньоязикових приголосних. Палаталізація приголосних перед й. Найдавніші спрощення в групах приголосних. Зміни сполучень дт, тт > ст; гв, кв > зв, цв. Спрощення груп приголосних дл, тл. Історія носових голосних. Рефлекси ор, ол на початку слова. Зміна йе > о на початку слова. Проекція найдавніших фонетичних змін на шкільний курс української мови. [2; 4; 5] 	2

3.	<p><i>Фонетичні зміни давньоукраїнської та української мови.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виникнення повноголосся. 2. Рефлекси редукованих у слабкій та сильній позиціях. 3. Розвиток ь, ь у позиціях перед плавними і після них. 4. Наслідки занепаду редукованих у системі голосних. 5. Наслідки занепаду редукованих у системі приголосних. 6. Рефлексація ѣ. 7. Етимологічні звуки ы та і. 8. Історія протетичних приголосних. 9. Історія шиплячих і ц. 10. Поява африкати дж. 11. Проекція фонетичних змін на шкільний курс української мови. [2; 4; 5] 	2
4.	<p>Розділ II. Граматика</p> <p><i>Історія іменника в українській мові.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика частин мови. 2. Рід, число і відмінок – основні граматичні категорії іменника. 3. Історія граматичного оформлення категорії істот-неістот. 4. Типи відмін іменників в українській мові та принципи їх формування на базі давніх іменних основ. 5. Парадигми відмінювання іменників різних основ. 6. Зміни в системі граматичних категорій іменника. 7. Проекція змін в історії іменника на шкільний курс української мови. [1; 2; 3; 4; 6] 	2
5.	<p><i>Історія іменних частин мови (займенник, прикметник, числівник).</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Словотвір особових займенників. 2. Словотвір неособових займенників. 3. Історія форм особових займенників. 4. Історія форм неособових займенників. 5. Протетичні приголосні в займенниках. 6. Словотвір прикметників. Зміни у словотвірних засобах прикметників. 7. Історія іменних прикметників. 8. Історія займенникових прикметників. 9. Історія форм ступенів порівняння. 10. Словотвір простих, складних і складених числівників. Звукові зміни в числівниках при утворенні назв другого десятка. 11. Історія форм простих, складних і складених кількісних числівників. 12. Словотвір порядкових, збірних і дробових числівників. 13. Історія форм порядкових, збірних і дробових числівників. 14. Проекція змін в історії іменних частин мови на шкільний курс української мови.[1; 2; 4] 	4
6.	<p><i>Історія дієслівних форм в українській мові.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Словотвір дієслів. 2. Граматичні категорії і форми дієслова в давньоукраїнській мові. 3. Інфінітив і супін. 4. Історія форм теперішнього часу. 5. Історія форм минулого часу. 6. Історія форм майбутнього часу. 7. Умовний та наказовий способи дієслів. 8. Дієприкметник і дієприслівник. 9. Проекція змін в історії дієслівних форм на шкільний курс української мови. [1; 4; 6] 	2

7.	<i>Історія прислівника та службових слів в українській мові.</i> 1. Відзайменникові прислівники. 2. Відіменні прислівники. 3. Віддієслівні прислівники. 4. Інші типи прислівників. 5. Історія службових слів (прийменник, сполучник, частка). Вигук. 6. Проекція змін в історії прислівника на шкільний курс української мови. [1; 2; 4; 6]	2
8.	<i>Історичний синтаксис української мови.</i> 1. Підмет та способи його вираження. 2. Присудок та способи його вираження. 3. Узгодження підмета з присудком. 4. Другорядні члени речення: додаток, означення, обставина. 5. Просте двоскладне речення. Засоби ускладнення простого речення. 6. Подвійні відмінки. Давальний самостійний. 7. Односкладне речення. 8. Складносурядне речення. 9. Складнопідрядне речення. 10. Засоби вираження чужого мовлення у структурі речення. 11. Порядок слів у реченні. 12. Проекція змін в історії синтаксичної будови на шкільний курс української мови. [2; 4]	1
Разом:		17

4.2. Зміст практичних занять для студентів денної форми навчання

Номер теми	Теми та зміст практичних занять	ДФН
		Кількість годин
<i>Розділ I. Історична фонетика української мови.</i>		
1	<i>Історія української мови як навчальна дисципліна і наука.</i> 1. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 1 2. Усне опитування, оцінювання й коментар відповідей студентів. 3. Заслуховування повідомлень студентів про доробок вітчизняних учених у галузі історії української мови (М.Максимович, О.Потебня, П.Житецький, А.Кримський, Л.Булаховський, М.Жовтобрюх, Л.Гумецька, В.Русанівський, В.Німчук).	2
2	<i>Історія української мови як навчальна дисципліна і наука.</i> 1. Узагальнення теоретичного матеріалу, усне опитування за темою лекції. 2. Контроль виконання домашніх завдань студентів. 3. Заслуховування повідомлень студентів про етапи формування звукової системи української мови.	2
3	<i>Найдавніші фонетичні зміни та їх відображення в українській мові.</i> 1. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 2. 2. Перевірка й оцінювання домашніх завдань студентів. 3. Виконання вправ на визначення і коментар фонетичних процесів дописемного етапу в звуковій системі української мови раннього періоду: пом'якшення задньоязикових приголосних g, k, x під впливом голосних переднього ряду; пом'якшення приголосних у сполученні з j .	2
4	<i>Найдавніші фонетичні зміни та їх відображення в українській мові.</i> 1. Узагальнення теоретичного матеріалу за темою лекції 2. 2. Перевірка й оцінювання домашніх завдань студентів. 3. Виконання вправ на визначення і коментар фонетичних процесів дописемного етапу в звуковій системі староукраїнської мови раннього періоду: закон відкритого складу, його наслідки; розвиток повноголосся, умови його творення, порівняння цих процесів в інших слов'янських мовах.	2

	4. Тестовий контроль.	
5	<i>Фонетичні зміни давньоукраїнської та української мови.</i> 1. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 3. 2. Аналіз мовного матеріалу стосовно звукових змін української мови XI–XIII ст., історії зредукованих ь, ъ, наслідків занепаду зредукованих у системі голосних та у системі приголосних звуків. 3. Перевірка й оцінювання домашніх завдань студентів.	2
6	<i>Фонетичні зміни давньоукраїнської та української мови.</i> 1. Узагальнення теоретичного матеріалу за темою лекції 3. 2. Аналіз мовного матеріалу стосовно пізніших фонетичних змін в українській мові (XIV–XVIII ст.): перехід <i>o, e</i> в <i>i</i> ; зміна <i>o, e</i> в <i>a</i> ; втрата початкових ненаголошених <i>i, o, a, je</i> ; історія етимологічних <i>i</i> та <i>u</i> ; перехід <i>e</i> в <i>o</i> після шиплячих та <i>j</i> . 3. Написання контрольної роботи № 1.	2
<i>Розділ II. Історична граматики української мови</i>		
7	<i>Історія іменника в українській мові.</i> 1. Оголошення і коментування оцінок за контрольну роботу № 1. 2. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 4. 3. Перевірка домашніх завдань. 4. Виконання вправ, спрямованих на вміння визначати давні основи і сучасні відміни іменників, давати історичний коментар закінчень іменників різних відмін.	2
8	<i>Історія іменника в українській мові.</i> 1. Узагальнення теоретичного матеріалу за темою лекції 4. 2. Перевірка домашніх завдань. 3. Виконання вправ, спрямованих на вміння виконувати повний морфологічний розбір іменника як частини мови (в історичному аспекті).	2
9	<i>Історія займенника в українській мові.</i> 1. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 5. 2. Перевірка домашніх завдань. 3. Виконання вправ, спрямованих на вміння визначати основні граматичні категорії, граматичні значення займенників, давати історичний коментар про походження займенників різних розрядів, аналіз займенника як частини мови.	2
10	<i>Історія прикметника в українській мові.</i> 1. Узагальнення теоретичного матеріалу за темою лекції 5. 2. Перевірка домашніх завдань. 3. Виконання вправ, спрямованих на вміння визначати основні граматичні категорії, граматичні значення прикметників, давати історичний коментар про іменні і займенникові прикметники, походження їх відмінкових закінчень, форм вищого та найвищого ступенів порівняння, аналіз прикметника як частини мови.	2
11	<i>Історія числівника в українській мові.</i> 1. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 5. 2. Перевірка домашніх завдань. 3. Виконання вправ щодо значення, будови, відмінювання числівників в історичному висвітленні, аналіз числівника як частини мови. 4. Виконання письмової роботи.	2
12	<i>Граматичні категорії дієслова, історія їх розвитку.</i> 1. Оголошення і коментування оцінок за письмові роботи. 2. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 6. 3. Перевірка домашніх завдань.	2

	4. Виконання вправ щодо визначення класів дієслів, сучасних дієвідмін іменників, аналіз дієслівних форм теперішнього, майбутнього часу, минулого часу дійсного способу.	
13	<i>Історія основних граматичних категорій дієслова. Утворення категорій дієприкметників і дієприслівників в українській мові.</i> 1. Узагальнення теоретичного матеріалу за темою лекції 6. 2. Перевірка домашніх завдань. 3. Виконання вправ аналіз дієслівних форм дієслів умовного і наказового способу, дієприкметників і дієприслівників староукраїнської мови, розбір дієслівних форм як частини мови.	2
14	<i>Прислівник як частина мови.</i> 1. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 7. 2. Перевірка домашніх завдань. 3. Виконання вправ на визначення граматичних категорій та значень прислівників, аналіз форм відзайменникових, відіменних, віддієслівних прислівників, розбір прислівника як частини мови. 4. Написання контрольної роботи № 2.	2
15	<i>Службові частини мови.</i> 1. Оголошення і коментар оцінок за контрольну роботу № 2. 2. Узагальнення теоретичного матеріалу за темою лекції 7. 3. Виконання вправ на визначення граматичних категорій, граматичних значень прийменника, сполучника, частки, вигуку в староукраїнських текстах.	2
16	<i>Історичний синтаксис української мови.</i> 1. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 8. 2. Перевірка домашніх завдань. 3. Виконання вправ на синтаксичний аналіз простого і складного речень в різножанрових пам'ятках української мови.	2
17	<i>Історичний синтаксис української мови.</i> 1. Обговорення теоретичного матеріалу за темою лекції 8. 2. Перевірка домашніх завдань. 3. Виконання вправ на синтаксичний аналіз простого і складного речень в різножанрових пам'ятках української мови. 4. Узагальнення теоретичного матеріалу з курсу. Підведення підсумків роботи студентів протягом семестру.	2
Разом:		34

У процесі виконання практичних завдань робіт із дисципліни студенти набувають **практичних навичок**, зокрема: використовувати необхідну лінгвістичну термінологію; аналізувати та узагальнювати мовні явища; уміти читати тексти староукраїнською мовою; аналізувати фонетичні явища, відображені в українських писемних пам'ятках; характеризувати голосні і приголосні звуки; визначати граматичні категорії частин мови, їх граматичне значення; відмінювати повнозначні частини мови; давати історичний коментар до походження відмінкових закінчень іменних частин мови; *виконувати синтаксичний аналіз* простих і складних речень, засвідчених у різножанрових пам'ятках української мови.

4.3. Зміст самостійної роботи

Самостійна робота студентів *денної* форми навчання полягає в систематичному опрацюванні програмного матеріалу, підготовці до виконання домашніх та контрольних робіт, теоретичного опитування в усній або письмовій формах, тестування з теоретичного матеріалу, виконанні індивідуальних завдань тощо.

№ тижня	Вид самостійної роботи	ДФН
		К-сть годин
Розділ I. Історична фонетика української мови		
1	<i>Історія української мови як навчальна дисципліна і наука.</i>	5

	Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Підготовка до усного опитування. Самостійне вивчення питань: - історія розвитку історичної граматики української мови як науки, доробок українських вчених у галузі історичної граматики (М.Максимович, О.Потебня, П.Житецький, А.Кримський, Л.Булаховський, М.Жовтобрюх, Л.Гумецька, В.Русанівський, В.Німчук); - етапи формування звукової системи української мови; - походження назв «Русь», «Малоросія», «Україна».	
3	<i>Найдавніші фонетичні зміни та їх відображення в українській мові.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Самостійне вивчення чергувань голосних і приголосних звуків. Підготовка до тестового контролю.	8
5	<i>Фонетичні зміни давньоукраїнської та української мови.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Підготовка до написання контрольної роботи №1. Самостійне опрацювання питань: історія шиплячих і [ц]; поява звука [ф], африкат [дж] і [дз].	8
7	<i>Історія іменника в українській мові.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Самостійне вивчення походження відмінкових закінчень множинних іменників.	10
9	<i>Історія іменних частин мови (займенник, прикметник, числівник).</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Самостійне опрацювання словотвору займенників. Самостійне опрацювання словотвору прикметників, історії форм ступенів порівняння прикметників. Самостійне ознайомлення з історією відмінкових форм числівників. Підготовка до письмового опитування за темами 4–6.	10
11	<i>Граматичні категорії дієслова, історія їх розвитку. Утворення категорій дієприкметників і дієприслівників в українській мові.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Підготовка домашніх завдань. Самостійне вивчення категорій дієприкметників і дієприслівників староукраїнської мови.	10
13	<i>Прислівник. Службові частини мови.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Підготовка до написання контрольної роботи № 2.	8
15	<i>Історичний синтаксис української мови.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань.	5
17	<i>Історичний синтаксис української мови.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань.	5
Разом:		69

5. Технології та методи навчання

Процес навчання з дисципліни ґрунтується на використанні традиційних і сучасних технологій, зокрема: лекції (з використанням методів проблемного навчання); практичні заняття (з використанням методів лінгвістичного аналізу, порівняльного аналізу, тестових завдань), самостійна робота (індивідуальні завдання) і мають за мету – оволодіння студентами спеціальною термінологією і набуття ними практичних навичок з історико-лінгвістичної характеристики української мови на різних етапах її розвитку, користування спеціальними схемами і таблицями для вивчення специфіки становлення різних лексико-граматичних класів слів тощо.

6. Методи контролю

Поточний контроль здійснюється під час практичних занять, а також у дні проведення контрольних заходів, встановлених робочою програмою і графіком навчального процесу. Контроль за засвоєнням знань із навчальної дисципліни «Історичної граматики української мови» проводиться за такими видами: УО – усне опитування студентів – відбувається на практичних заняттях за змістом теоретичного матеріалу, що розглядається на лекціях, та матеріалом, що опрацьовується студентами самостійно. ДЗ – перевірка домашніх завдань студентів – використовується на практичних заняттях, перевіряють і оцінюють практичні домашні завдання, виконані на основі опрацьованого теоретичного матеріалу. ПО – письмове опитування студентів – відбувається на практичних заняттях за змістом теоретичного матеріалу, що розглядається на лекціях, та матеріалом, що опрацьовується студентами самостійно. КР – контрольна робота – проводиться на практичному занятті, містить письмові завдання, спрямовані на перевірку вмінь і навичок студентів, на визначення рівня оволодіння теоретичним матеріалом.

У кінці семестру студенти складають екзамен.

При виведенні підсумкової семестрової оцінки враховуються накопичені результати поточного контролю (середньозважений бал з отриманих за усі види робіт оцінок) та результат підсумкового контрольного заходу. Студент, який набрав позитивний середньозважений бал за поточну роботу і не здав підсумковий контрольний захід (іспит), вважається таким, хто не встигає.

7. Оцінювання результатів навчання студентів у семестрі

Кожний вид роботи з дисципліни оцінюється за **чотирибальною** шкалою. Семестрова підсумкова оцінка визначається як середньозважена з усіх видів навчальної роботи, виконаних і складених **позитивно** з урахуванням коефіцієнта вагомості. Вагові коефіцієнти змінюються залежно від структури дисципліни і важливості окремих видів її робіт.

Засвоєння студентом теоретичного матеріалу з дисципліни оцінюється обов'язковим індивідуальним тестуванням у модульному середовищі (до кожної лекції) та усним або письмовим опитуванням на практичних заняттях. Водночас оцінюється рівень практичних умінь шляхом виконання різноманітних аудиторних та домашніх завдань.

Оцінювання знань студентів здійснюється за такими критеріями:

Оцінка за національною шкалою	Узагальнений критерій
Відмінно	Студент глибоко і у повному обсязі опанував зміст навчального матеріалу, легко в ньому орієнтується і вмів використовувати понятійний апарат; уміє пов'язувати теорію з практикою, вирішувати практичні завдання, впевнено висловлювати і обґрунтовувати свої судження. Відмінна оцінка передбачає грамотний, логічний виклад відповіді (як в усній, так і у письмовій формі), якісне зовнішнє оформлення роботи. Студент не вагається при видозміні запитання, вмів робити детальні та узагальнюючі висновки. При відповіді допустив дві–три несуттєві помилки .
Добре	Студент виявив повне засвоєння навчального матеріалу, володіє понятійним апаратом, орієнтується у вивченому матеріалі; свідомо використовує теоретичні знання для вирішення практичних задач; виклад відповіді грамотний, але у змісті і формі відповіді можуть мати місце окремі неточності, нечіткі формулювання закономірностей тощо. Відповідь студента має будуватися на основі самостійного мислення. Студент у відповіді допустив дві–три несуттєві помилки .
Задовільно	Студент виявив знання основного програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та практичної діяльності за професією, справляється з виконанням практичних завдань, передбачених програмою. Як правило, відповідь студента будується на рівні репродуктивного мислення, студент має слабкі знання структури курсу, допускає неточності і суттєві помилки у відповіді, вагається при відповіді на видозмінене запитання. Разом з тим набув навичок, необхідних для виконання нескладних практичних завдань, які

	відповідають мінімальним критеріям оцінювання і володіє знаннями, що дозволяють йому під керівництвом викладача усунути неточності у відповіді.
Незадовільно	Студент виявив розрізнені, безсистемні знання, не вміє виділяти головне і другорядне, допускається помилок у визначенні понять, перекручує їх зміст, хаотично і невпевнено викладає матеріал, не може використовувати знання при вирішенні практичних завдань. Як правило, оцінка «незадовільно» виставляється студенту, який не може продовжити навчання без додаткової роботи з вивчення дисципліни.

Студенти мають можливість отримати знання з окремих тем дисципліни шляхом неформальної освіти і звернутися із заявою про перезарахування результатів неформальної освіти згідно з Положенням про порядок визнання та перезарахування результатів навчання здобувачів вищої освіти у ХНУ (<https://bit.ly/3S6OrGt>).

Усі учасники освітнього процесу повинні дотримуватися правил академічної доброчесності (Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти у ХНУ) (<https://cutt.ly/PONSU1q>).

Структурування дисципліни за видами робіт і оцінювання результатів навчання студентів денної форми у семестрі за ваговими коефіцієнтами

Аудиторна робота				Самост. робота	Семестровий контроль
Усне опитування	Письмове опитування	Тестовий контроль	Контрольна робота	Домашнє завдання	Підсумковий контрольний захід (екзамен)
2	2	1	2	2	1
ВК: 0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,4

Оцінювання тестових завдань

Студент проходить тестування в онлайн режимі в модульному середовищі для навчання. Тематичний тест для кожного студента складається з двадцяти тестових завдань, розміщених у системі MOODLE. На тестування відводиться 30 хвилин. Максимальна сума балів, яку може набрати студент, складає 5. При отриманні негативної оцінки тест слід перездати до терміну наступного контролю.

Підсумкова семестрова оцінка за інституційною шкалою і шкалою ЄКТС встановлюється в автоматизованому режимі після внесення викладачем усіх оцінок до електронного журналу. Співвідношення інституційної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС наведені в таблиці.

Іспит виставляється, якщо середньозважений бал, який отримав студент з дисципліни, знаходиться у межах від 3,00 до 5,00 балів. При цьому за інституційною шкалою ставиться оцінка «зараховано», а за шкалою ЄКТС – буквене позначення оцінки, що відповідає набраній студентом кількості балів відповідно до таблиці Співвідношення.

Співвідношення вітчизняної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС

Оцінка ЄКТС	Інституційна інтервальна шкала балів	Вітчизняна оцінка, критерії	
A	4,75–5,00	5	Відмінно – глибоке і повне опанування навчального матеріалу і виявлення відповідних умінь та навиків
B	4,25–4,74	4	Добре – повне знання навчального матеріалу з кількома незначними помилками
C	3,75–4,24	4	Добре – в загальному правильна відповідь з двома-трьома суттєвими помилками
D	3,25–3,74	3	Задовільно – неповне опанування програмного матеріалу, але достатнє для практичної діяльності за професією

E	3,00–3,24	3	<i>Задовільно</i> – неповне опанування програмного матеріалу, що задовольняє мінімальні критерії оцінювання
FX	2,00–2,99	2	<i>Незадовільно</i> – безсистемність одержаних знань і неможливість продовжити навчання без додаткових знань з дисципліни
F	0,00–1,99	2	<i>Незадовільно</i> – необхідна серйозна подальша робота і повторне вивчення дисципліни

8. Питання для самоконтролю результатів навчання

1. Історія української мови як навчальна дисципліна і наука.
2. Джерела вивчення історії української мови.
3. Проблема походження української мови та її вирішення в різні історичні періоди.
4. Періодизація історії української мови.
5. Наукове вивчення історії української мови.
6. Поняття про праслов'янську мову. Системи вокалізму та консонантизму праслов'янської і давньоукраїнської мов.
7. Склад і складоподіл у праслов'янській і давньоукраїнській мовах.
8. I, II, III палаталізації задньоязикових приголосних.
9. Палаталізація приголосних перед й.
10. Найдавніші спрощення в групах приголосних.
11. Зміни сполучень дт, тт > ст; гв, кв > зв, цв.
12. Спрощення груп приголосних дл, тл, дм.
13. Історія носових голосних.
14. Історія протетичних приголосних.
15. Розвиток фарингального г.
16. Історія редукованих ь та ь.
17. Наслідки занепаду редукованих у системі голосних.
18. Наслідки занепаду редукованих у системі приголосних.
19. Розвиток редукованих у позиції перед плавними і після них.
20. Рефлекси ор, ол на початку слова.
21. Зміна йе > о на початку слова.
22. Виникнення повноголосся.
23. Історія ь.
24. Зміна е > о після шиплячих та й.
25. Історія етимологічних звуків ы та і.
26. Історія шиплячих і ц.
27. Історія африкати дз.
28. Розвиток граматичних категорій іменника.
29. Історія становлення відмін іменника.
30. Історія словозміни іменників I та II відмін.
31. Історія словозміни іменників III і IV відмін.
32. Історія відмінкових закінчень множинних іменників.
33. Історія особових займенників.
34. Історія неособових займенників.
35. Історія творення ступенів порівняння прикметників.
36. Історія нечленних прикметників.
37. Історія членних прикметників.
38. Історія кількісних числівників.
39. Історія порядкових, збірних і дробових числівників.
40. Історія особових дієслівних форм теперішнього часу.
41. Історія дієслівних форм минулого часу.
42. Історія особових дієслівних форм майбутнього часу.
43. Історія дієслівних форм наказового та умовного способів.
44. Розвиток дієприкметника, дієприслівника та дієслівних форм на -но, -то.
45. Інфінітив і супін у різні періоди розвитку української мови.

46. Прислівник як частина мови. Відзайменникові прислівники.
47. Відіменні та віддієслівні прислівники в історії української мови.
48. Історія службових частин мови.
49. Історичний розвиток засобів вираження підмета.
50. Історичний розвиток засобів вираження присудка.
51. Узгодження підмета з присудком.
52. Історичний розвиток засобів вираження другорядних членів речення.
53. Історія становлення односкладних речень.
54. Просте ускладнене речення.
55. Подвійні відмінки. Давальний самостійний.
56. Розвиток складносурядного речення.
57. Розвиток складнопідрядного речення (підрядні з'ясувальні та означальні).
58. Розвиток складнопідрядного речення (підрядні обставинні).
59. Розвиток безсполучникового речення.
60. Пряма мова. Порядок слів у реченні.

9. Рекомендована література ОСНОВНА

1. Денисюк В. В. Історична граматики української мови : навч.-метод. посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 288 с.
2. Крижанівська О. І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
3. Царалунга І. Б. Історична граматики української мови. Електронний конспект лекцій для студентів спеціальності «Філологія. Українська мова і література». Хмельницький : ХНУ, 2012. 134 с.

ДОДАТКОВА

1. Брус М. П. Історична граматики української мови. Частина перша. Теоретичний матеріал. Тематичні таблиці : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2016. 184 с. (<http://surl.li/lbbmj>)
2. Гримашевич Г. Способи вираження присудка в актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року. *Філологічний часопис*. 2022. Вип. 2 (20). С. 27–35. (<https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268643>)
3. Денисюк В. Варіантні форми давального відмінка іменників як мовний лакмус писемних пам'яток XVII–XVIII ст. *Філологічний часопис* : зб. наук. пр. / гол. ред. О.Ю. Зелінська. Умань : Візаві, 2016. Вип. 1 (7). С. 28–37. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/5118>)
4. Денисюк В. Вокативна доміантa полемічного дискурсу. *Філологічний часопис* : зб. наук. пр. / гол. ред. О.Ю. Зелінська. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. Вип. 2 (8). С. 27–37. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/6520>)
5. Денисюк В. Функціонування форм ступенів порівняння прикметника в українській мові XVII–XVIII ст. *Науковий вісник* : збірник наукових праць / Зайченко І. В., Чепка О. В., Денисюк Т. К. (відп. за випуск) та ін. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 1. С. 32–38. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/8608>)
6. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинько І. І. Історична граматики української мови. Київ : Вища школа, 1980. 319 с.
7. Зелінська О. Ю., Денисюк В. В. Синтаксис нумератива у щоденниковому дискурсі української мови початку XVIII ст. *Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 8th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Рр. 437–446. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/12579>)
8. Історія української мови. Морфологія. Київ : Наук. думка, 1978. 540 с.
9. Історія української мови. Синтаксис. Київ : Наук. думка, 1983. 503 с.
10. Історія української мови. Фонетика. Київ : Наук. думка, 1979. 367 с.
11. Історія української мови: словник-довідник / ідея, упоряд. та окремі статті В.В. Денисюка. Умань : Візаві, 2013. 387 с.

12. Колоїз Ж. Історична фонетика і граматики української мови : навч. посібник. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2023. 244 с.
13. Купчинська З., Пілецький В. Історична граматики української мови : навч. посібник для студентів філологічних факультетів. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 295 с.
14. Мойсієнко В. М. Числівники в північноукраїнських пам'ятках. *На сторожі слова* : зб. наук. праць на пошану професора Василя Грещука. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. С. 236–243. (<http://eprints.zu.edu.ua/30778/>)
15. Павленко Л. П. Історична граматики української мови : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 206 с.
16. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». 2-е вид., доп. Київ : Арістей, 2004. 179 с.
17. Слободинська Т. С. Історична граматики української мови. Модульний курс : посіб. для студ. 2 курсу : (галузь знань 0203 Гуманітарні науки, напрям підготов. 6.020303 Філологія. Укр. мова та л-ра). Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2013. 305, [1] с.
18. Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV – XV ст. : монографія. Хмельницький : ФОП Гонти А.С., 2017. 448 с.
19. Царалунга І. Грамоти як репрезентанти староукраїнської мови XIV – XV ст. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Вип. 12. Хмельницький, 2017. С. 263–266 (<https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/6784>).
20. Царалунга І. Синтаксичні особливості Вижвівської актові книги XVII ст. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : збірник наукових праць. Вип. 16. Хмельницький, 2019. С. 206–211 (<https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/7813>).
21. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, курс «Історична граматики української мови»).
2. Репозитарій Хмельницького національного університету.
3. <http://litopys.org.ua/>
4. <http://www.inmo.org.ua/>
5. <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/>
6. <http://surl.li/eztiv>

Опис дисципліни (анотація)
Історія української мови

Тип дисципліни	Обов'язкова
Освітній рівень	Перший (бакалаврський)
Мова викладання	Українська
Семестр	Другий
Кількість встановлених кредитів ЄКТС	4,0
Форми навчання, для яких викладається дисципліна	Денна

Результати навчання. Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, має вміти *читати* тексти староукраїнською мовою, *перекладати* сучасною українською літературною мовою; *аналізувати* фонетичні явища, відображені в українських писемних пам'ятках; *давати історичний коментар* фонетичних, морфологічних, синтаксичних процесів, відображених на сучасному етапі розвитку української мови; *виконувати морфологічний аналіз* різних частин мови; *виконувати синтаксичний аналіз* простих і складних речень, зафіксованих в українських писемних пам'ятках.

Зміст навчальної дисципліни. Основні джерела історичного вивчення української мови. Типові ознаки української мови. Звукова система української мови до середини XI ст. Основні фонетичні зміни в XI–XIV ст. Пізніші фонетичні зміни. Загальна характеристика морфологічної системи староукраїнської мови. Граматичні категорії іменника в історичному висвітленні. Історія особових і неособових займенників. Прикметник як частина мови, розряди прикметників, види за будовою. Числівник в історичному висвітленні. Історія прислівників української мови. Службові частини мови та вигук. Історія граматичних категорій дієслова. Просте і складне речення.

Запланована навчальна діяльність: лекції – 17 год., практичні заняття – 34 год., самостійна робота – 69 год., разом – 120 год.

Форми (методи) навчання: лекції (з використанням методів проблемного навчання і візуалізації); практичні заняття (з використанням методів лінгвістичного аналізу, порівняльного аналізу), самостійна робота (індивідуальні завдання).

Форми оцінювання результатів навчання: усне опитування, перевірка домашніх завдань, письмове опитування, контрольна робота.

Вид семестрового контролю: іспит.

Навчальні ресурси:

1. Денисюк В. В. Історична граматика української мови : навч.-метод. посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 288 с.
2. Крижанівська О. І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
3. Царалунга І. Б. Історична граматика української мови. Електронний конспект лекцій для студентів спеціальності «Філологія. Українська мова і література». Хмельницький : ХНУ, 2012. 134 с.
4. Модульне середовище для навчання MOODLE. Доступ до ресурсу: <https://msn.khnu.km.ua>.
5. Електронна бібліотека університету. Доступ до ресурсу: <http://lib.khnu.km.ua>

Викладач: к. філол. наук, доц. Денисюк В. В.